

Örkény-játékok

Kamarás
István
OJD

Olvasáskutató és olvasótábor-szervező szerepeim jócskán átfedték egymást: több kutatás ötlete olvasótáborban (vagy hasonló közösségekben) született, és jó néhány olvasáskutatás kérdéseit, tesztjeit építettük be olvasótábori beszélgetésekbe. Itt is, ott is igen gyakran az idén száz éve született Örkény volt játszótársunk, műveivel teszteltük az olvasókat, egypercesével indítottuk az olvasótábori és más beszélgetéseket, e novellákat folytattuk, és lettünk társszerzőivé. Mivel ezeket az olvasótábori játékokat szinte minden esetben dokumentáltuk, feldolgozható és értékelhető olvasásszociológiai kísérletekként kezelhetjük őket.

Meddig él egy fa?

1974-ben kezdődött az a nemzetközi összehasonlító irodalomszociológiai kutatás, amelynek keretében (egy Móricz- és egy Sánta-elbeszélés mellett) a *Meddig él egy fa?* című Örkény-novella befogadását is vizsgáltuk könyvtárba járó tizenhét éves gimnazisták, negyven-ötven éves szakmunkások, valamint diplomás könyvtárosok körében¹ Budapesten, Moszkvában, Szófiában és Varsóban (FOGARASSY–KAMARÁS 1981). Hazánkban rajtuk kívül húsz-harminc éves szakmunkások, irodalmárok és kutatóintézeti kémikusok körében is végeztünk felmérést, tehát összesen tizenöt csoportban. Bolgár és lengyel viszonylatban legálisnak, orosz viszonylatban féllegálisnak számított a kutatás, így lett az Örkény-novella és befogadásának dokumentációja egyszerre szellemi csempészáru és konspirációs anyag.

Az elbeszélés inkább kedvező, mint elutasító fogadtatásra talált valamennyi csoportban, és csak nagyon keveseket hagyott közömbösen. Legjobban (sorrendben) az irodalmároknak, a könyvtárosoknak és a magyar diákoknak tetszett, legkevésbé a fizikai munkásoknak és az oroszoknak. A novella fogadtatása esetében meglepően erős konszenzust tapasztalhattunk – a harminchárom felkínált lehetőség közül minden csoportban a következőket választották a legtöbben: *elgondolkodtatott, meghatott, fejtörést okozott, újat mondott*. A moszkvai olvasók csoportjában a *megrendített* feltűnő hiánya és a *meghatott* átlag alatti előfordulása azt jelezte, hogy őket érintette meg a legkevésbé ez a mű.

Nemcsak a „hivatásos olvasók” (az irodalmárok) körében került a *túlélés* az értelmezések középpontjába, hanem a „laikus olvasók” zöménél is. Az *emlékállítás* az orosz olvasók, az *élet és halál* a magyar olvasók és a könyvtárosok, az *élet értelme* és a *magány* mint hatáselem a magyar olvasók körében fordult elő leggyakrabban. A moszkvai és a szófiai munkások a gyógyíthatatlan beteg (halálra ítélt) idős asszonyban – a társadalmi helyzetéhez kapcsolódó sztereotípiák miatt – nem annyira a tragikus sorsú embert látták, hanem a „haldokló úri osztály” képviselőjét. Megállapítható, hogy a *halál és ellenszere*, valamint az *élet értelme* a hetvenes években ebben a régióban még agyonhallgatott téma volt. Mondhatni, azóta is.

¹ A férfiak és nők aránya nagyjából 50-50 százalék volt a felmérésben.

A kutatásba bevont harminckilenc jó nevű irodalmár értelmezései közül véletlenszerűen tízet kiválasztva, és melléjük téve a legárnyaltabbnak tartott laikus értelmezések közül nyolc szakmunkásét (nyolc általánost végzettek), egy diákét és egy könyvtárosét, tizenhárom be nem avatott irodalmárt arra kértünk, hogy rangsorolják ezeket. A zsűri hármas holtversenyt állapított meg két kritikus és egy tizenhét éves középiskolás diák között. A munkások a 4., 8., 11., 15. és 19. helyezést érték el, vagyis nyolc általánost végzettek előztek meg neves kritikusokat. Örkény talán – némi okkal-joggal – maliciózus megjegyzéssel kommentálná a végeredményt, ám szerintem ez esetben csupán arról van szó, hogy a laikusok jelentős hozzáadott értékkel gazdagíthatják a kanonizált hivatásos (és hivatalos) interpretációkat.² A laikusok és a hivatásosok értelmezéseinek közös halmaza a *túlélés* volt, de a laikusok nagyobb figyelmet szenteltek a fiatalasszonynak, és ők azt is megjegyezték, hogy a túlélés neki is feladata. *Az ösztönösség és tudatosság* ellentétének és az idős asszony egyszerre *heroikus és groteszk* viselkedésének felismerése a laikusok körében jóval ritkább volt, a továbbélést jelképező fa *szépségének* említése viszont gyakoribb.

A téma kibeszéltetésére több alkalommal került sor mind a szakmunkástanulók, mind a kultúraközvetítők számára szervezett olvasótáborainkban. A novellát több esetben megszakításokkal olvastuk föl, és a hallgatókat arra kértük, próbálják meg folytatni a történetet. Amikor a cselekmény szerint valaki bekopog az ablakon, mire a gyermeket váró Bánné összeressen, és félve húzza szét a függönyt, az 1976-os bakonyoszlopi olvasótábori csoportom szakmunkástanulói ellenséges katonát, katonaszökevényt, ennivalót kolduló asszonyt, kiadó szobát kereső embert, segíteni érkező betegápolót vagy bejárónőt képzeltek el. Amikor a facsetete-kertészlet tulajdonosának felesége megtudja, hogy az öszülő városi asszony a hirdetésre jött, a hallgatók egyike azt mondta: „Hát facsetetét, azt biztosan nem fog venni, mert háborúban csak nem fog ültetni.” Másikuk így replikázott: „Miért ne? Mindig vannak hóbortos emberek. Ha én megkívnám, meg is venném!” Amikor a hallgatók megtudták, hogy az idősödő asszony a facseteték közti sikertelen keresgélés után megáll egy göcsörtös fűzfa előtt, ilyenekre gondoltak: „Valakit elveszített.” „A saját sírjára szeretné.” „Csak valami jelképnek kell neki a fa.” Amikor pedig az asszony végre rátalál a mezsgye szélén álló, élete teljében lévő hársra, és Bánné arra figyelmezteti, hogy azt már nem lehet átültetni, így folytatták: „Talán azért veszi meg, mert a háború után valami szépre van szüksége.” „Talán a férje vagy a fia ott van eltemetve.” „A szomorú fűz után egy vidám hárs, teát is lehet főzni belőle, náthára, szívre jó.” „Dehogyan! Azért kell neki, hogy maradjon valaki utána.” „Segíteni akart vásárlásával a szegényeken.” „Szerintem ez a végrendelete.” „Ebben a fában jelképesen egy kicsit tovább élt.” (HAVAS J. et al. 1977, 25–36. o.)

A megváltó

HALÁSZ László több „mesterséges” változatot készített ehhez az egyperceshez (1973). Ezek közül az 1976-os bakonyoszlopi olvasótáborban részt vevő tizenöt-tizenhat éves szakmunkástanulóknak a lapos-kőznapi stílusban, illetve a feltételes módban átírt verziót olvastam föl, végül az eredeti következett. Mindegyik cím nélkül hangzott el, hogy címet adhassanak nekik. Az első változatra ezeket találták ki: *A tavon, Hajnali fürdés, Csónakázás*. Az eredeti egyperces pedig a következő címeket kapta: *Furcsa hajnal, Erőtlen próbálkozások*. Legtöbbjüknek az első, átírt („mesterséges”) változat tetszett a legjobban. A tekintetben eléggé bizonytalanok voltak, hogy miről szól az elbeszélés. Csak egyiküknek jutott eszébe, hogy „volt valami vízen járó szent”. Amikor elárultam a novella címét,

² Más lenne a helyzet, és a „vetélkedés” bizonyára egyértelműen a hivatásosok javára dőlne el, ha nem egy, hanem mondjuk tucatnyi mű értelmezése lenne a „versenyfeladat”.

valaki így vélekedett: „Az író is megváltani, vagyis megváltoztatni akar.” Ezután felolvastam Máté evangéliumából a megfelelő részt, majd megkérdeztem tőlük, szoktak-e ők is vízen járni. Erre egyikük megjegyezte: azt nem, de a jól végzett munka után bizony fel szokott reppenni. Valaki még hozzátette, hogy „nem nehezebb vízen járni, mint jól megírni valamit” (HAVAS J. et al. 1977, 22–23. o.).

Tíz évvel később, a Magyar Rádió Makk Katalin által szerkesztett *Kagylózene* című műsorában (amelynek szereplői értelmiségi szülők ötödikes-hatodikos gyermekei voltak) a tizenegy-tizenkét évesek ilyen címetek adtak a novellának: *Boldogság, Megszállottság, Frissebb vagyok, mint valaha, Akarni tudni kell, A siker mámorában, Remény*. Hogy végül is sikerült-e vízen járnia az írónak, arról megszözltek a vélemények: „Elsüllyedt, mint a kezdő szörföző.” „A boldogságtól úgy érezte, sikerülni fog.” „Sikerült neki, mert a gondolatai szárnyaltak.” Akadt vélemény, mely szerint „ha Volentik bácsi jó ember volt egész életében, akkor neki is sikerülhet” (KAMARÁS–MAKK–VARGA 1993, 297–298. o.).

Örkény István

Információ

1976-ban a Magyar Hajó- és Darugyár szakszervezeti könyvtárában összegyűlt,³ szakmunkásokból álló (önmagukat *Hetedikeknek* nevező) baráti társaság tagjai úgy folytatták a novellát, hogy a szakszervezeti bizottság meghallgatta a portásnőt és a panaszt tevő hölgyet:

„– Én csak azt mondtam, hogy a semmiből jövünk, és visszamegyünk a nagy bűdös semmibe – védekezett a portásnőt alakító B. Tivadar.

– Hogy értette ezt? – kérdezte a bizottság elnöke.

– Úgy, ahogy van! – felelte a portásnő.

– Nekem ez itt ne az életéről morfondírozzon, amikor én azért jöttem, hogy valami fontosat elintézzek! – méltatlankodott az ügyfelet alakító G. Katalin.

– Most végre rájöttem az életem értelmére – vallotta meg a portásnő.

– Engem nem érdekel a maga élete, engem az érdekel, hol van a Montex, mert nekem, vegyék tudomásul, ez a problémám – zárta le a beszélgetést az ügyfél.”

A bizottság nem volt egységes az eset megítélésében, végül is megegyeztek egy írásbeli fegyelmiben. A társaság nagyobb része nem volt megelégedve. Javaslatomra eljátszották az Örkény-novellát továbbgondoló jelenetet egy

³ Kéthetente délután 3-tól este 10-ig.

másik szereposztásban, vagyis egy másfajta olvasatban is. L. László – a bizottság egyik tagjának szerepében – a következőre hívta fel társai figyelmét: „Már régóta vártam, hogy mikor tör ki egyszer a kartársnő, mert ezt a sablont egy normális ember nehezen tudja elviselni.” Mi már tudtuk, hogy L. László (akkor még érettségizett raktáros) szerint az emberek „velejükig rosszak”, és azt is, hogy egyszer hazafelé menet éjszaka megállt a hidon, és a vízbe bámulva hangosan elmondta a *Talán eltűnök hirtelen...* kezdetű József Attila-verset. (L. L. ma már stand-up showman, és groteszk egyperceseket ír.) Végül a portásnőt heves vita után felmentették, ő (vagyis V. Tibor) erre így reagált: „Nagyon meg vagyok bántva, hogy csak most vették észre, hogy én is ember vagyok.” (V. Tibor akkoriban meglehetősen gyakran érezte úgy, hogy nincs értelme az életének, és úgy látta, hogy húsz ember közül csak egy végez olyan munkát, amihez kedve van. A világot alapjában véve ő is rossznak, de – L. Lászlóval szemben – megváltoztathatónak tartotta.) (KAMARÁS 1987)

Magyar Panteon

A hajógyári *Hetedikek* 1977-ben erőteljesen elhatárolták magukat a novellában szereplő Hubauer Sándor-féle kisemberektől, tömegemberektől, akikkel brigádjaikban is körül voltak véve. Felsőbbrendűségi érzésüknek az volt az oka, hogy ők akkor már szinte valamennyien a munkájuk mellett tanuló, felfelé mobil társadalmi rétegbe tartoztak.

Az 1978-as olvasótábor tizenöt-tizenhat éves szakmunkástanuló résztvevői az egyperces mintájára egy-egy tárlót rendeztek be saját életük tárgyaiból a „Bakonyoszlópi Panteonban”. T. József így nézett ki: egy munkapad, egy rádió, egy könyvespolc. N. Zoltán életét a következők jelenítették meg: egy szétnyírt tornacipő, egy kevésbé elnyírt cipőápoló kefe, egy kopott farmer, egy „Edzett ifjúságért” feliratú ezüstjelvény, egy 1977-es bakancs, egy olvasótábori jegyzetfüzet, egy kimustrált motor. K. Erika tárlatának feliratai: „Nagy színes fényképem”, „Kedvenc játékaim”, „Kedvenc ruháim”, „Első rajzaim”, „Összetört szájharmonikám”, „Családi fénykép”, „Bizonyítványom”. K. György „emlékkiállításán” a következők kaptak helyet: születési anyakönyvi kivonat, általános iskolai bizonyítvány, KISZ-igazolvány, olvasótábori napló.

Ez az ötlet annyira megtetszett Polónyi Péternek, a Gödöllői Városi Múzeum igazgatójának, hogy elhatározta, hasonló kiállítást rendez gödöllői „átlagpolgárok” anyagából. Elképzelése sajnos csak be nem teljesült végrendelete maradt.

Mindig van remény

Bármennyire hihetetlen, ez az abszurd történet nem csupán egy fiktív novella, hanem a valóságban is megtörtént. A hetvenes években a Könyvtártudományi és Módszertani Központ általam vezetett Olvasáskutatási Osztályának külső munkatársa, Arató Antal jászberényi könyvtárigazgató javaslatomra harminckét szocialista brigád tagjaival olvastatta el városában a *Mindig van remény* című egypercest azzal, hogy a „Szocialista módon művelődni!” jelszó jegyében rendezett vetélkedőn összemérjék értelmezéseiket. A következő interpretációk születtek:

Nyikolajev szocialista brigád (a Jászberényi Hűtőgépgyár szalagnál dolgozó szerelői): „Ha már kocsí, ház, nyaraló megvan, nem tudják az emberek mire költeni a pénzüket.”

Ady Endre szocialista brigád (a Járási ÁFÉSZ Mozgalmi és Igazgatási Főosztályának dolgozói): „A társadalom-

ban élő emberek tudatát még jelentősen fejleszteni kell, hiszen hogy értenénk meg mi a novellát, amikor a szereplő mérnök sem érti meg az érdeklődő kérdését.”

Auróra szocialista brigád (a Jászberényi Aprítógépgyár Program Osztályának dolgozói): „Az elburjánzó krip-
taépítési divatot pellengezi ki. Szinte emlékműveket építenek, nem az elhunytaknak, hanem saját maguknak.”

Petőfi Sándor szocialista brigád (a Jászberényi Cipőipari Vállalat munkásai): „Felveti az emberi gyarlóságot, a hivatali bürokráciát, ugyanakkor rámutat arra is, hogy mekkora változást hozott életünkbe, hogy már csak az a gondja az embernek, hogy milyen legyen az általa elképzelt kripta.”

Déryné szocialista brigád (a városi tanács titkársági és szervezési dolgozói): „Kifigurázza az ügyintézést, magát az ügyet, de az ügyfelet is. Javaslatunk, hogy ésszerűen fel nem használható pénzt utalja át brigádunk kasszájába.”

Komáromi József szocialista brigád (hűtőgépgyári mérnökök): „Többségünk szerint az érdeklődő lakáshoz akar jutni. A kisebbség szerint az abszurd döntésben az emberi szabadság nyilvánul meg.”

Bolyai János szocialista brigád (hűtőgépgyári műszaki ellenőrök): „Hogy ilyen vadhajtások létrejöttek, annak az is oka, hogy keveseknek adatik, hogy valami maradandót alkossanak.”

Jedlik Ányos szocialista brigád (a hűtőgépgyár műszaki fejlesztésén dolgozók): „Egyesek szerint a halál mindig értelmetlen, de természetszerű állapot, melyet tudomásul kell venni, el kell tudni viselni. Nincs túlvilág, nincs fel-
támadás, ezért felesleges a pazar síremlék építése. Mások szerint Örkény a lakásgondok megoldatlanságát csúfolta ki. Akadtak olyanok is, akik szerint az egész morbid, elvonatkoztatott, és a levegőben lóg.”

Március 8. szocialista brigád (a tejüzem adminisztrátorai és tejkezelői): „A vallások nagy része a haláltól való félelem ellen ígért segítséget. A keresztény vallás legvonzóbb ígérete az, hogy a földi lét után egy megfoghatatlan túlélelési lehetőséget ígér híveinek. Örkény is azt a problémát veti fel, hogy az ember sosem barátkozik meg a halállal. Véleményünk azonos az író elképzelésével, hogy jól elrendezett életünk egyszerűen megszűnik, s mivel a mai ember nem hisz a túlvilági életben, így hát jelenlegi életformájában szeretne továbbélni.”

Stromfeld Aurél szocialista brigád (aprítógépgyári szerszámkészítők): „Ilyen a mi túlvilági igényünk, a mi örökkévalóságunk. A középkor emberéhez képest semmi.”

Úgy gondolom, vaskos örkénytelenség lenne ezt a művelődéstörténeti lenyomatot akár historizálni, akár aktualizálni. Legfeljebb rezignáltan megállapíthatjuk, hogy *mára minimálisra csökkent a remény*, ugyanis már réges-rég nincsenek szocialista brigádok, csak multik, káéfték, béték, kis- és nagyvállalkozások, amelyek dolgozóit – szakszervezeti könyvtárosok híján – aligha lehetne rávenni egypercesek versenyszerű értelmeztetésére (KAMARÁS 2005).

A nagy menetelés

Ez valóban folytatást provokáló novella, hiszen éppen csak elkezdődik. Elindul világgá egy tojás, csatlakozik hozzá Berengár király, egy fél bicikli, Jézus Mária Szent József, Bertolt Brecht és Takariko Kiriwi japán asztalitenisz-világbajnok. A bakonyoszlói olvasótáborban el is játszottuk, vendégünk, Jan Sand, a pozsonyi Comenius Egyetem újságíró tanszékének vezetője alakította élethűen a fél biciklit.

A nyolcvanas évek közepén a már említett, Makk Katalin szerkesztette *Kagylózene* című rádióműsorban ötödikes-hatodikos gyerekek úgy folytatták Örkény társszerzőjeként a mesét, hogy a menetelőkhöz csatlakozik még Liszt Ferenc zsebzongorájával, Mohamed Ali, majd nyomban Mohamed Aliz, kisvártatva pedig Sir Charleston a bicikli másik felén ülve (KAMARÁS–MAKK–VARGA 1993, 35–36. o.).

A tudomány csarnokában

1987-ben a Magyar Rádió Sárkány Klára által szerkesztett *Embertan – középhaladóknak* című műsorában 18–22 éves fiatalokkal beszélgettem a szerénységről és az önhiittségről. Arra a kérdésemre, hogy „Mire lehetünk büszkék?”, egyikük azt válaszolta, hogy „A szerénységünkre”. Ez lett az apropója *A tudomány csarnokában* című egyperces felolvasásának. Örkény így fejezi be (vagyis így hagyja nyitva) a novellát: „Ki érti ezt?” A rádióműsorban az alábbi diskurzus következett:

- „– Lehetséges, hogy a lány túlságosan beleélte magát a szerepébe.
- A víz a fontos, és az, aki adja.
- És mit érezhetett a Nobel-díjas tudós, amikor nem sikerült megismételni a pohár víz csodáját?
- Hogy a természet becsapta.
- Ha először jön a tévé, akkor még büszke lehetett volna, hogy ő találta meg a megoldást.
- Kérdés, mennyire hitte magát tévedhetetlennek, aki képes egyetlen pohár vízzel meggyógyítani azt, akin százhetven tudóstársa nem tudott segíteni.
- Csakhogy nem ő hívta oda a tévét.
- Ezért sem lehet szerénytelennek nevezni. Min bukott el akkor?
- Megtagadhatta volna, hogy a tévé előtt megismétli a csodát.
- Nem viselkedett nagyképpően, de talán egy icipicikét befurakodott gondolataiba a gög. Szóval a legszerényebb ember is bejöhét a csöbe.” (KAMARÁS–SÁRKÁNY 1993, 40–41. o.)

In memoriam dr. K. H. G.

Ugyanebben a rádióműsorban Örkény talán legmegdöbbenőbb egyperceséről is beszélgettünk:

- „– A német ör részéről egy nagyon sértett önérzet volt, amit már egyszerűen nem tudott kompenzálni.
- Nana! Itt két sértett önérzet állt egymással szemben!
- Csakhogy itt éppen a német ör érdekes, ugyanis tettehez nagyon nagy értékzavar vezetett, hiszen felsőbbrendűnek hitte magát, és éppen a nála sokkal műveltebb zsidó döbbsentette rá...
- És szerinted mi van akkor, ha az ör azzal válaszolt volna, hogy ismeri őket?
- De hát éppen a Hölderlint, Heinét és Rilket ismerők lötték le a dr. K. H. G.-ket. Ízlésük akár hasonló is lehetett volna, de értékrendjük különbözőt gyökeresen.” (KAMARÁS–SÁRKÁNY 1993, 116–117. o.)

Ez a novella attitűdtesztként szerepelt *Vallásosság, habitus, ízlés* című kutatásomban (KAMARÁS 2009), amelyben huszonéves, különböző vallású, felsőfokú végzettségű válaszadók véleményét hasonlítottam össze. Egyebek mellett megállapíthattam, hogy ez az Örkény-egyperces sorrendben az evangélikusoknak, a zsidóknak és a nem vallásosoknak tetszett a legjobban, legkevésbé pedig a muszlimoknak. A leggyakoribb hatáselemek (átlagosan 7–18 százalék) sorrendben a következők voltak: *megrendítő, elgondolkodtató, igaz, humoros, ijesztő*, a leggyakoribb értelmezéselemek (átlagosan 9–21 százalék) pedig: *műveltség és műveletlenség; az ör rádöbben műveletlenségére, és ez düböt vált ki belőle; az igazságtalanság és az erőszak uralma; tudás és hatalom ellentéte; dr. K. H. G. provokációja; az emberi butaság; a fasizmus*.

Figyelemre méltó, hogy valamennyi csoportban csak nagyon keveseket hagyott közömbösen ez a mű, és na-

gyon alacsony (10 százaléknál kevesebb) volt a reflektálatlan értelmezések⁴ aránya, ugyanakkor nem volt ennél kifejezetten magasabb az árnyalt és reflektált értelmezéseké⁵ sem. A legárnyaltabb értelmezéseket a metodisták, a zsidók és a nem vallásosok adták, a legkevésbé árnyaltakat a mormonok, a muszlimok és a buddhisták. A zsidók érzékeny reagálása természetesen egyáltalán nem meglepő, az viszont igencsak figyelemreméltó, hogy azok a Jehova tanúi, akik a másik négy attitűdtesztelő művet (Örkény: *Trilla*; József Attila: *Medáliák I., Bukj föl az árból*; Pilinszky: *Mielőtt*) minden csoportnál nagyobb mértékben elutasították, és a legkevésbé reflektáltan értelmezték, ezt a novellát kedvezően fogadták, és eléggé árnyaltan értelmezték. Önmagukhoz képest rendhagyó befogadói viselkedésük azzal magyarázható, hogy a haláltáborokban a jehovistákat is német örök felügyelték. Ez a reakció így – akárcsak a zsidók esetében – náluk is áttételes, de a katonai szolgálatot megtagadó, és ezért haláltáborba kerülő felmenőik sorsának emléke a Jehova tanúinak körében is meglepő mértékben felerősítette a nyugalmi állapotából szinte mindenkit kibillentő Örkény-novella hatását. Így elmondható, hogy a jehovisták – nyomasztónak, ijesztőnek, egyben elgondolkodtatónak és igaznak is találva azt – nemcsak magukénak érezték, hanem „magukénak is értelmezték” ezt a művet.

Trilla

Két évtizeden át, az 1980-as évektől a kétezres évek elejéig gyűjtöttem a válaszokat a „Miért kell Wolfné nevét megjegyezni?” kérdésre (összesen 1432 gyűlt össze). A vizsgált harminchárom csoportban a leggyakoribb értelmezéselemek a következők voltak: *egyhangú, unalmas, sivár élet* (25 százalék), *egyhangú, unalmas, lélekölő munka* (18 százalék), *magányosság, elhagyatottság* (16 százalék), *elszemélytelenedés, elgépiesedés* (13 százalék). A negyedikes gyerekek számára Wolfné özvegy, foglalkozását tekintve titkárnő vagy író, aki sokat dolgozik, és furcsa neve van. A nyolcadikosok jellemző válasza, hogy az asszony író szeretne lenni. A szakmunkástanulók és a katonai középiskolások szerint beletörődik sorsába, ezért elrettentő példa. A végzős katonai pilótanövendékek a technikai civilizáció embertelenségét olvasták ki az egypercesből. Mérnökhallgatók és fiatal mérnökök a bürokratikus társadalom ismeretlen hősét látták Wolfnéban. Az óvóképzős hallgatók megbízhatónak, a tanítóképzős hallgatók közönyösnek és igénytelennek tartották, a tanárszakos egyetemi hallgatók pedig a kisemberrel, az átlagemberrel, a kiszolgáltatott áldozattal azonosították. A GYES-en lévő fiatal anyák úgy érezték, ők Wolfnék. A hősnőhöz leginkább hasonló helyzetű adminisztrátorok fontosnak tartották megbízható munkáját, ezért megérdemli, hogy figyeljenek rá. A szociológusok szerint a kiszolgáltatott asszony sorsa sokaké, és többen is azt gondolták róla, hogy özvegy, férje Auschwitzban pusztult el. A pszichológusok azt mondták, hogy Wolfné mi vagyunk, és hogy ő a maga nemében egyetlen. A filozófusok megbízhatónak, kiszolgáltatottnak, kiközösítettnek, ugyanakkor istenképmásnak tartották. A Közép-európai Egyetem nemzetközi vallástudományi kurzusán részt vevő doktorjelöltek szerint ez a novella egy ima. Fiatal katolikus papok és szerzetesek úgy vélték, az értékes munkát végző asszony az embertelen társadalom áldozata. Idősebb keresztény lelkészek azt hangsúlyozták, hogy a lélekölő egyhangúságban robotoló Wolfné ember. A doboló sámanok csoportja szerint az a Wolfné, aki egyedi és senki mással fel nem cserélhető, mi magunk vagyunk. A Krisna-hívők szerint az értelmetlen életű asszony az anyagi világ rabja, ezért sorsa elrettentő példa. A magyar

⁴ Mint például: „Párbeszéd csúnya véggel.”

⁵ Például: „Diákként talán sírva fakadt volna szegényében, de itt fegyverrel tudott azon úrrá lenni.” „Az élet abszurditása, a hatalom kérdésköre, a kultúra értelme és értelmetlensége.” „Az elviselhetetlen tükörbenzés borzasztó kényszerceklekvése.”

szakos tanárok számára a *Trilla* a lét értelmetlenségéről és a technikai civilizáció embertelenségéről tanúskodik. Az irodalmárok a jelentéktelen Wolfné egyediségét, megbízhatóságát, magányos és ismeretlen hős voltát, valamint a lét abszurditását hangsúlyozták (KAMARÁS 2003, 72–77. o.).

* * *

Sárkány Klára jóvoltából egyik rádióműsorában módomban volt Örkénnyel elbeszélgetni. Elmeséltem neki, hogy mi bizony, tisztesség ne essék szólván, rendre eljátszogatunk, elhülyeskedünk novelláival, egyperceseivel. Örkény lelkendezve megnyugtatót, mondván: „*De hiszen ezek éppen erre valók!*”

Hivatkozott művek

- FOGARASSY Miklós – KAMARÁS István 1981. *Olvasó a labirintusban. Olvasásszociológiai kutatás középiskolások körében.* Tankönyvkiadó, Budapest.
- HALÁSZ László 1973. A műbefogadói attitűd és személyiségváltozások összefüggései – kísérleti megközelítésben. *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*, 1. sz. 57–60. o.
- HAVAS Judit – HAVAS Katalin – KAMARÁS István – SOMORJAI Ildikó 1977. *Olvasótábor Bakonyoszlopon.* Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém; Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, Budapest. 25–36. o.
- KAMARÁS István 1987. *Hetedikek. Egy angyalföldi társaság lenyomata.* Művelődéskutató Intézet, Budapest. 82–86. o.
- KAMARÁS István 2003. *A Trilla szólamai. Egy Örkény-egyperces olvasatai.* Holnap Kiadó, Budapest.
- KAMARÁS István 2005. Mindig van remény. (Lenyomat a hetvenes évekből.) In: uő: *Olvasásügy.* Iskolakultúra, Pécs. 18–22. o. <http://mek.oszk.hu/03200/03258/03258.pdf>. (Letöltés: 2012. november 2.) = KAMARÁS István: Mindig van remény. 2000, 1993. 17. sz. 6–10. o.
- KAMARÁS István 2009. *Vallásosság, habitus, ízlés. Kutatási jelentés.* Loisir Könyvkiadó, Budapest. 84–85. o.
- KAMARÁS István – MAKK Katalin – VARGA Csaba 1993. *Kagylózene. Beszélgetések az emberről.* Szent Gellért Egyházi Kiadó, Szeged. 35–36. o.
- KAMARÁS István – SÁRKÁNY Klára 1993. *Embertan – középhaladóknak.* Keraban Kiadó, Budapest. 40–41. o. [Válogatás az azonos című, 1986–1989 között közvetített rádióműsor anyagából.]

Kamarás István (1941) akadémiai doktor. Magyartanári és könyvtáros-, majd szociológusdiplomát szerzett. Előbb az Országos Széchényi Könyvtár Olvasáskutató Osztályát vezette, a Művelődéskutató Intézetben művészet- és vallásszociológusként dolgozott, az Országos Közoktatási Intézetben kezdett el foglalkozni az ember-, erkölcs- és vallásismeret oktatásával, majd a pécsi, azután a veszprémi egyetemen tanított művelődés-, művészet- és vallásszociológiát, vallástudományt és embertant. Emberismeret- és erkölcstankönyveket írt általános és középiskolásoknak, valamint egyetemi hallgatóknak. A veszprémi Pannon Egyetemen megalapította az Antropológia és Etika Tanszéket, és megindította az ember- és erkölcsismeret szakos tanárok képzését. Tankönyvei és tudományos művei mellett írt még szociográfiákat, regényeket, meséket és utópiát, hangjátékokat.